

Riho Västriku, S-Keskus

Klooga koonduslaager - Vaivara süsteemi koletu lõpp

[Avaldatud ajakirjas Vikerkaar 2001 8-9]

Punaarmee kiire pealetungi tõttu lasti 19. septembril 1944.a. Kloogal maha ligi kaks tuhat koonduslaagris kinnipeetavat juuti, enamiku laibad põletati tuleriidal, mille ohvrid olid ise kokku kandnud. Tõenäoliselt on tegemist suurima Eesti pinnal ühe päeva jooksul toime pandud veresaunaga. Kuivõrd Moskvast saabus sündmuspaigale rühm liitlaste ajakirjanikke, jõudsid pildid Eesti väikeses aedlinnas toimepandud koletust roimast peagi rahvusvahelisse pressi. Euroopa suured surmalaagrid jahvatasid veel mitu kuud edasi.

Juudilaagrite asutamine Eestis

1943.a. jaanuaris algas Saksa vägede väljatoomine Kaukaasiast, veebruaris oli Punaarmee tagasi vallutanud Rostovi. See tähendas sakslastele ukse sulgumist Kaspia mere naftavarudele ja tõsiselt vajadust leida uusi alternatiive. 16.märtsil 1943 kirjutas riigimarssal Göring salajases korralduses, et Eesti põlevkivitööstuse ülesehitamine ja selle kasutusele võtmine on tööstuse vallas tähtsaim sõjamajanduslik ülesanne kogu endises Balti riikide ruumis. Vastavalt uutele arenguplaanidele tuli piirkonda lisaks olemasolevatele rajada kaks uut õlitehast Ereda ja Vaivara lähedale. 21. juunil 1943.a. andis Himmler korralduse asutada sõjalis-tööstuslike vajaduste rahuldamiseks laagrid Eestis ja Riias ja transportida sinna vajadusel juute *Ostlandi* getodest. Selle korralduse alusel loodi Eestis Vaivara koonduslaager, millel oli ligi paarkümmend välilaagrit, põhiliselt Virumaal, kuid ka Kloogal ja esimestel kuudel Slantsõs.

Vaivaras asus komandantuuri staap, mis koosnes kolmest kõrgemast SS-lasest ja suurest hulgast SS-i nooremohvitseridest ja sõduritest. Vaivara oli laialipaigutamise- ja edasisaatmise laager, kus muuhulgas uuriti kohalesaabunute füüsilist seisundit. Päris täpselt on ikka veel raske öelda, kui palju välilaagreid Vaivaral oli. Isegi laagrite staatus muutus aja jooksul (nt. pärast Vaivara evakueerimist sai komandantuuri asupaigaks Saka, septembris 1944.a. aga koondus kõik Kloogale). Üks tõenäoline nimekiri on: Auvere, Aseri, Iinurme? (Iistvere Venevere v., või Illuka samanimelises v.), Ereda (koos töösakonnaga Kohtlas Ereda lähedal), Goldfields (Kohtla põlevkiviõli tehas), Hungenburg (Narva-Jõesuu), Vaivara (2 laagrit: 1. Vaivara raudteejaama lähedal; 2. - 5km kaugusel raudteejaamast bensiinivabriku lähedal), Viivikonna, Jõhvi, Lagedi (kaks perioodi: 22.07.1944.a ja 22.08.-17.09.1944.a), Narva, Sonda, Soski (Vasknarva vallas), Putki (Virumaal, Kose vallas), Kunda, Kuremäe, Kiviõli, Klooga, Kukruse, Saka, Slantsõ.

Süsteemi osana nimetatakse ka Tallinna vanglat, sest sinna viidi 1943.a. suvel Jägala laagrist ellu jäänud vangid.¹ Koonduslaagrid allusid SS Majanduse ja Halduse Peaameti (*SS Wirtschafts-Verwaltungshauptamt*) Oranienburgis asuva D III ameti juhile.

---

¹ Jägala laager loodi 1942.a. ja likvideeriti 1943.a. kevadel, sest valdav osa kinnipeetavatest lasti Kalevi liival maha. Osa Jägala vahialuseid jõudis 1944.a. suveks Eredale.

Vilniuse ja Kaunase getode juutide deporteerimine Eestisse algas 1943.a. septembri alguses ja see toimus nelja lainena. Kokku toodi Eestisse sunnitööle ligikaudu kümme tuhat juuti. Üldjuhul transporditi juudid rongiga Vaivara või Ereda raudteejaama, kus toimus nende jagamine erinevatesse välilaagritesse, kuid osa kinnipeetavaid viidi otse Kloogale.

29. septembril 1943.a. saabus Kloogale 750 inimest, enne seda oli seal juba umbes 650 juuti - 600 naist ja 50 meest, kes olid toodud 8. septembril 1943.a. Mõne aja pärast saabus veel 500 naist Kaunasest. Septembri lõpus hakati laagri ümber rajama okastraataeda, mistõttu ei saa väita, et sama territooriumi oleks kasutatud varem mingisuguse teise laagrina. Ometi väidetakse KGB toimikutes, et 1942.a. suvel organiseerisid sakslased Kloogal "A.I.K."² ja O.T.³ laagrid, kus esialgu peeti kinni u. 100 nõukogude sõjavangi, keda kasutati ehitustöödel. Laagrit valvas kohalik Omakaitse.

Klooga veresauna üle elanud Rosa Zalkindi tunnistusel oli Klooga enne juutide tulekut mahajäetud tühermaa. Väidetavalt hoiti laagri asupaigas juutide saabumise ajal mõnikümne eestlasest kriminaalkurjategijat, kes seejärel said juutide valvuriteks, jäädes ise vahialusteks. 1943/44 aasta talvel toodi Kloogale lisaks juutidele evakueeritud venelasi Leningradi oblastist ja inimesi Soomest. Oli ka nõukogude sõjavange. Evakueeritud ei olnud vahialused nagu juudid, vaid elasid sõjapõgenike laagris ja töötasid Klooga koonduslaagris. Sõjapõgenike laagreid oli lisaks Kloogale Põllkülas ja Paldiskis, kusjuures Paldiskis oli ka sõjapõgenike karantiin. Koonduslaager oli mõeldud ainult juutidele.

Pärast aiaehitust pandi vahialused barakke ehitama - nii sakslastele elamiseks kui töökodadeks. Kinnipeetavad ise elasid kivist majades. Puust barakkide ehitus kestis 1944.a. maini, seejärel sai esmatähtsaks betoonist veetaluste signaalmiinide tootmine.

Klooga koonduslaagri fondis (R-170) Eesti Rahvusrhiivi Riigiarhiivis on säilinud kartoteek nimekaartidega. Kartoteegikaardid sisaldavad andmeid 2156 inimese kohta, kes olid Klooga koonduslaagris 1944.a. suvel. Analüüsides kaartidele kantud isikute sugu, sotsiaalset- ja geograafilist päritolu, selgub, et rohkem oli vangide seas naisi (1239), kellest valdav enamus (1177) kuulus tööliste-käsitöölise sotsiaalsesse gruppi. Enim naisi pärines Vilniusest (671), Kaunasest pisut vähem (439). Naiste keskmine vanus oli viie aasta võrra madalam (27) kui meestel (32). 916-st mehest 719 pärines Vilniusest, 59 Kaunasest, 14 Varssavist. Ka meestest olid enamuses töölis- ja käsitöölised. Intelligentsi esindajaid - arste ja hambaarste (16) ja insenere (12) - oli mõnekümne ümber. Keskastme spetsialiste - elektrike, tehnikuid, jms. - saja ringis. Kõige enam oli meeste seas esindatud tislari elukutse (137), järgnesid lukksepad (98), elektrikud-elektromontöörid (50), kingsepad (44), klaassepad (39), erinevaid töölisi (saeveski-, transpordi-, betooni-, jne.) oli 136. Naistest oli arvukaim õmblejate rühm - 516 naist, lisaks veel 73 pesuõmblejat ja 51 karusnahaõmblejat, paar vildiõmblejat ja 7 õmblejaabilist. Nõ. intelligentsi esindajaid oli 10 naist: 4 arsti, 2 ökonomisti, 2 korrespondenti, 1 farmatseut ja keemik. Umbes sama palju oli ka keskastme spetsialiste.

---

² A.I.K. -

³ OT - Organisation Todt - poolmilitaarne riiklik üksus, mis asutati 1938.a. sõjaliste seadmete- ja sõjatehnikale sobivate maanteede ehitamiseks. Selle juhiks oli kuni surmani 1942.a. dr. Fritz Todt, seejärel Albert Speer.

Kõik vahialused olid jaotatud gruppidesse vastavalt tööle, mida nad tegid. Naised ja mehed elasid eraldi erinevates blokkides. 1944.a. septembri alguses majutati kõik vahialused ühte - nn. naistebloki. Naised elasid esimesel-, mehed teisel korrusel ja pööningul.

Päev algas kl.5.00, mil kõik vahialused rivistati naistebloki esisele väljakule. Märkuandeks taoti bloki ukse külge riputatud metallrelssi. Hommikusöögiks oli must kohv, päevas anti 350g leiba ja saksa margariini, lõunaks oli liiter kruubisuppi, korra nädalas anti 25g suhkrut või marmelaadi. Pääsenud vahialuste väitel tekkis inimestel alatoitlusest paistetud ja haigused.

Tööpäev algas kl. 6.00 hommikul ja kestis koos ühe tunnise lõunaga (kl.12.00-13.00) kella 18.00-ni. Juudid olid jaotatud 100 inimese kaupa kolonnidesse, iga kolonni kohta olid sakslased määranud brigadiri. Alates juulist 1944.a. kasutasid laagri tööjõudu ka O.T. ja Eesti usaldusühisus A.I.K. Töid jälgisid järelevaatajad, kelle seas töötas ka eestlasi, ka naisi. Tegemist oli tsivilistidega.

Lisaks juutidele käisid Kloogal tööl ka eestlased *Arbeitsamti* lähetusel. Kloogal töötanud saetööstus jäi pärast laagri territooriumi piiramist okstraadiga samuti laagri territooriumile. Saetööstus kuulus U/Ü-le "A.I.K." Osa lepingulisi töötajaid elas barakis väljaspool laagrit, osa aga käis tööl rongiga Tallinnast.⁴

Laagriülemal oli kaks asetäitjat - majandusalal ja sanitaarialal. Septembris 1944.a. saabusid Kloogale ka teiste Vaivara süsteemi likvideeritud laagrite juhid.

Kloogal oli vahialustele olemas ka haigla. Haigla asus (vähemalt laagri lõpus) meestebloki teisel korrusel. Haiglasse pääsemiseks pidi palavik olema vähemalt 38, mõnedel andmetel isegi 40 kraadi.

Klooga koonduslaagrit valvas 287. politseipataljoni 3. kompanii. Tegemist oli eestlastest moodustatud üksusega. Septembris 1943.a. saadeti 3. kompanii 3. rühm rühmavanem Mihkel Raudsepa juhtimisel Kloogale. Oktoobris saabus Kloogale 3. rühma ülem vanemleitnant Kuklane, rühmavanem Raudsepp jätkas valve juhtimist. 1944.a. jaanuari lõpus või veebruari alguses tuli kogu 3. kompanii (kokku 3 rühma) Kloogale, kuna laager laienes. 3. kompanii ülem oli vanemleitnant Hendrikson. Uustulnukatest formeeritud 2. rühm oli suurim (41 meest)⁵, 1. ja 3. rühm olid komplekteeritud kogenud valvuritest (kummaski u. 35 meest). Seega oli 3. kompanii

---

⁴ Juunis 1944.a. taotles U/Ü "A.I.K." Klooga rajooniülemalt sõidulubasid Tallinna ja Põllküla vahel 16 inimesele. "Siinjuures saadan teile nimekirja meie tööliste kohta, kes on iga päev kohustatud kuni korralduseni Klooga puidutööstuses töötama. Kuna meil on töö kolmes vahetuses ja töötajate alaline elukoht on Tallinnas, palume meile võimaldada vastavad load iga reisirongile peale saamiseks, mis liiguvad Põllküla Tallinna vahel. Nimetatud ametnikud ei oma varustuskaarte, kuna nad kuuluvad Kriegsmarine toidule." Alla kirjutanud tööstuse juhataja eest, kontori juhataja Mänd (ERA F4215)

⁵ 2. rühma koosseis toodi Kloogale tõenäoliselt märtsi alguses. 10. märtsil sattus Kloogale veebruaris mobiliseeritud *zukunftmeister* Aleksander Kask, kes määrati 2. rühma vanemaks. Alfred Käit mobiliseeriti Kosel 13. või 15. veebruaril 1944.a. ja saadeti Tallinna. Esmalt veetis ta koos saatusekaaslastega nädala mingis spordisaalis, siis viidi Toompeale, kus anti munder. Märtsi alguses saadeti Käit Kloogale.

suuruseks umbes 110 meest. 2. rühm andis Saksa sõjaväe ustavusvande alles mais 1944.a.⁶

Valve korraldamine

Ligi 4m kõrguse okastraataia sisse jääv laager oli mõõtmetega umbes 1000x500m, keskel paiknes kolm kahekorruselist kivimaja. Kaks kivimaja olid ümbritsetud okastraadiga, seal majutati vahialuseid, kolmandas asus laagri kantselei ja administratsioon. Laagri territooriumile oli vahialuste poolt püstitatud saetööstus, betoonitehas ja palju erinevaid töökodasid. Töökodadest umbes 200m kaugusel asus eraldi okastraadiga ümbritsetud barakk sõjavangidele. Laagrisse pääses kahest sissepääsuputkast laagri põhja- ja idaküljel. 200m sissepääsuputkadest paiknes kaks barakki 3. kompanii majutamiseks. Laagri põhjaosa ulatus raudteeliinini, millest oli haru ehitatud ka laagri saetööstuseni. Sõjavangidel oli väidetavalt oma valve ja 287. politseipataljon ei puutunud neisse üldse.

Valve oli jagatud kaheks karauuliks, üks valvas, teine puhkas, kusjuures vahetus toimus 24 tunni tagant. Laagri valveks oli ööpäevaringselt 5-7 valvetorni, öösel lisandus 5 posti laagri sees - valvati vahialuste barakke ja ladu. Tunnimehed vahetusid iga 4 tunni järel. Korraga oli karauulis 12-14 meest, kokku seega 24-28 meest. Vahitornid olid paigutatud ümber laagri, 100-200m vahedega. Valvemeeskond tegeles ka vahialuste konvoeerimisega tööle väljapoole laagrit, samuti nende valvamise ja tööpaigas. Käsu väljapoole laagrit tööle saatmiseks andis laagriülema. Laagri sees töötavaid vahialuseid valvasid OT järelvaatajad.

Lagedi

Rindejoone lähenemine viis Vaivara välilaagrite järkjärgulise evakueerimiseni. 28. juulil 1944.a. evakueeriti vahialused Eredalt ja Kohtlast (Goldfields) Lagedile, et toimetada neid Tallinnast meritsi Stuthoffi. Juudid asusid Tallinnas isegi laevadele, kuid pidid laevade puuduse tõttu taas maha minema. Liiguti läbi Klooga ja Tallinna tagasi Lagedile. Lagedil oldi umbes 3 nädalat. Üldiselt vahialuseid tööle ei rakendatud, vaid lasti päeva jooksul tunni kaupa seista rivis püsti ja siis istuda. Viimastel päevadel enne evakueerimist kasutati juute ka kindlustustöödel.

19. augustil saadeti juudid rongiga Paldiski suunas. Eesti Julgeolekupolitsei ja SD referent muretses, et kuna juudid laaditud rongile pagasita, puistatud nende kompsud barakkide vahele lagedale väljale laiali. "Riideräbalahunnikute vahel luusivad ja otsivad "soomust" vahikomando ja OT mehed, kes oma jutu järgi olevat leidnud siidipesu jne." Referent mõönab, et läbisõitvad reisijad, kellele see pilt hästi näha on, kuna laager asus jaamahoone vastas, räägivad avalikult, et juudid viidi "kas maha tappa või mõne vana laevaga mere põhja lasta".

Augusti teisel poolel sõitsid Stuthoffi Tallinnasse toodud Sonda, Putki, Kunda ja Kiviõli laagrite vahialused, kellega liitus vahialuste grupp Goldfieldsist ning samuti palju eakaid ja nõrku naisi Kloogalt.

---

⁶ Alfred Käiti tunnistuse kohaselt andis vande kogu 3. kompanii.

22. augustil 1944.a. saadeti 500 juuti (250 meest ja 250 naist) Klooga laagrist Lagedile punkreid ehitama ja kaevikuid rajama. Kuni Klooga juutide saabumiseni oli Lagedi laagris 20 vahialust.

18. septembril algas Lagedi kinnipeetavate väidetav evakueerimine Saksamaale. Vahialuseid hakati 50-kaupa veoautodel laagrist ära viima. Kolmandas autos sõitnud Simanovitch tunnistas, et auto viis vahialused 7-8 km kaugusele metsa, kus neid lasti maha. Sealjuures sunniti uusi ohvrid eelnenute laipadele pikali heitma. Simanovits sai küll kuuli kuklasse, kuid jäi ellu.

Viimane vahialuste grupp - 34 meest - sõitis 18. septembri õhtul Tallinna, teel mööduti veoautost, milles oli 40 naist. Tallinnas kuulsid vahialused, kuidas konvoile öeldi, et on juba hilja (mahalaskmiseks - R.V.). Seega pääses esialgu mahalaskmisest 74 inimest, nimetatud on ka arvu 76. Ööbiti vanglas. Järgmise päeva varahommikul viidi juudid Kloogale, väidetavalt koos 20 relvastatud SS-lase sakslasega. Juudid jõudsid laagrisse kl. 9.00 hommikul, kuid pidid poolteist tundi värava taga ootama, enne kui sisse lasti.

19. september

Tunnistajate ütluste põhjal on teada, et 19. septembril 1944.a. kl. 5 hommikul, nagu alati, rivistati kõik vahialused, umbes 1500 inimest, naiste bloki ette loendusplatsile. Laagriülem *Unterführer* Werle teatas, et juudid evakueeritakse Saksamaale. Kahe tunni pärast valisid laagri asjaajaja *Unterscharführer* Schwartse ja kantseleiülem *Hauptscharführer* Max Dalman 300 füüsiliselt tugevamat meest justkui evakueerimise ettevalmistamiseks. Tegelikult kasutati neid puude kandmiseks laagri territooriumilt metsalagendikule, mis asus laagri põhjaosast kilomeetri kaugusel.

19. septembril kl.12.00 päeval, kui vahialused olid hommikust saadik seisnud riviplatsil, astus vahetusse 2. rühma ülema abi Aleksander Kask ja valve läks üle 2. rühmale. Rühmaülem Kuklane käskis Kasel panna põgenemise seisukohast ohtlikumatesse kohtadesse välja lisapostid, vahialuste baraki lähedusse pandi üles ketaskuulipilduja. Hendriksoni käsul jäeti osa vahikorra üle andnud 3. rühmast valvet tugevdama, kuid samas olevat ta käskinud vabal vahetusel mitte barakist väljuda.

Lõuna ajal anti platsil istujatele suppi, nagu tunnistas Bolberitski, anti väga head suppi. Laagriülem Werle palus kokkadel jätta suppi ka neile 300-le, kes olid viidud metsa. Paanikat ja ärevust platsil olijate seas see siiski ära ei hoidnud, nii tuli vahialused üles rivistada ja lasta neil rivis seista. Vahialustele ei jäänud märkamata veoautodega blokeeritud laagri väravad ja kõikjal sagivad konvoid. Umbes kl. 4.00 päeval kutsuti välja 6 tugevat meest, kes laadisid autole 2 tunni bensiini või diiselkütust, millega tõenäoliselt kallati hiljem üle laibad.

Esimese tulistamise järel tuli järgmiste ohvrite järele Schwarse, kes olevat mahalaskmisi juhatanud. Kella 5 paiku hakati inimesi 50-100 kaupa metsa konvoerima. Ohvrid käsutati tuleriidale pikali nagu allapoole ja tapeti lasuga kuklasse. Inimesed asetisid tiheda reana kogu tuleriida ulatuses. Kui kogu rida oli täidetud laipadega, asetati nende peale halgude rida, mille tulemusena moodustas uus pind, kokku tekitati kolm neli kihti. Esmalt lasti maha mehed, siis naised. Ehitatud

tuleriitadest kasutati ära kolm, neljas jäi kasutamata. Tulekuma tõusis metsas umbes kell 8 õhtul.

Erakorraline komisjon, kes tegi hukkamispaiga ülevaatus, kirjeldab aktis peamist tapapaika järgmiselt: Hukkamispaik asus koonduslaagrist põhja pool 0,7 km kaugusel teisel pool raudteed. Hukatute hävitamiseks oli ehitatud 4 tuleriita 3-4,5m kaugusel üksteisest, 27 m kaugusel metsateest. Puuriit: maa peal üksikud palgid, nende peal ristlatid. Lattide peal 75cm pikkused kuuse- ja männihalud. Keset riita oli püsti nelja kanti 4 latti 0,5m kaugusel üksteisest hõredalt puudega ümbert löödud. Nähtavasti oli see tõmbekorsten riidale, mille põhja mõõdud olid 6x6,5 m. Tuleriitade ümbruses 5-200 m ulatuses leidub 18 üksikut mehelaipa laialipillutatult. Laskehaavad tagant poolt - põgenemiskatsel. Nende kaheksateistkümmne nimed tehti kindlaks kinnipeetava numbri järgi mahalastu riidel.

Vahepeal kutsus Schwartse välja 42 meest, kes pidid koos temaga ära sõitma. Tegemist oli laagri personaliga - juuksurid, kokad, kingsepad jmt. Need 42 inimest seisid eraldi, kuni kõik ülejäänud viidi platsilt mahalaskmisele. Seejärel viidi mahalaskmisele haiged ja meditsiiniline personal haiglast. Nimetatud 42 inimest lasti maha naiste bloki alumisel korrusel. Kokku avastas erakorraline komisjon keskmises kahekorruselises okastraadiga piiratud kivihoones kahes naridevahelises kitsas käigus 79 laipa, nendest mehi 64, naisi 14 ja üks 3 kuune imik. Laibad lebasid tihedalt 2-3 laipa kõrvuti katusekivi kombel üksteise peale asetunult.

Teine hukkamispaik asus koonduslaagri keskusest paarisaja meetri kaugusel. Metsakraavi ääres avastati põlenud maja alusmüür kahe korstnaga. Alusmüüri nurgal leiti kivisse raiutud kuupäev - 21.7.44 (tegemist oli poolelioleva majaga). Tuha seest, kus oli hulgaliselt erinevaid inimluid ja poolpõlenud kehaosi suudeti eristada 133 söestunud tompu, samas tunnistas komisjon, et osa laipu on täielikult ära põlenud.

Meestebloki pööningule õnnestus varjuda 45-50 inimesel, teistel andmetel umbes 80, kes ootasid seal osaliselt kuni viis ööpäeva, enne kui usaldasid välja tulla. Julgemad käisid öösel väljas ja korjasid hukatutest riviplatsile maha jäänud leiba ja töid vett.

Kes osalesid hukkamisel

Üldlevinud seisukoht on, et vahialuseid hukkas veoautol kohale toodud meeskond, kuid kahtlustusi on heidetud ka eestlastest valvemeeskonna⁷ ja Kloogal paiknenud 20. Eesti SS diviisi väljaõpperügemendi peale.⁸ Kindlat selgust ei ole, kellele allus veoautol saabunud mahalaskjate komando. Juttu on olnud nii SS-i kui SD

---

⁷ 9.-11. juulil 1951.a. pidas Leningradi Sõjaväeringkonna Sõjaväetribunal istungi Tallinnas üheteistkümmne 287. politseipataljoni 3. kompanii liikme üle. Kõik 11 olid vahistatud 1950.a. detsembrist 1951.a. aprillini, 10 neist mõisteti 25 aastaks laagrisse, lisaks 5 aastaks kodanikuõigustest ilmajätmine. Neid, kes 19. septembril viibisid Kloogal süüdistati ka osavõtus nõukogude kodanike massilises hävitamises.

⁸ Süüdistus SS-Ausbildungs- und Ersatzeinheiten 20 (estn. Nr.1) komandöri Georg Ahlemanni vastu (s. 1911). Staatsanwaltschaft Kolen, 130 (24) Js 14/70 (Z), 9.juulil 1974. Koopia on *Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen Ludwigsburg*, 408 AR-Z 233759, vol. 29, pp. 5618-5638. Kohtuistungini see juhtum ei jõudnudki, sest väideti, et Ahlemann ei pea kohtuistungit vastu.

erikomandost. Väidetavalt sõitsid sakslased pärast mahalaskmisi kohe minema. Mahalaskmiste ajal valvemeeskonda juhtinud Kask ei välistanud hilisematel ülekuulamistel, et osa valvureid võis mahalaskmistel osaleda. 2. rühma koosseisus terve päeva laagrit valvanud Alfred Käit väitis, et juute konvoeerisid mahalaskmisele saksa sõdurid, kes maha lasi, Käit ei näinud. Vabas vahetuses olnud 3. rühma vanem Raudsepp väitis, et tema meestel kästi barakis istuda ja mitte välja tulla, mida ka tehti. Arvestades olukorda, kus valvet oli vaja oluliselt tugevdada, nii et abi käidi otsimas isegi SS-i väljaõpperügemendis, peab Dr. Ruth Bettina Birn⁹ ebatõenäoliseks, et kedagi oli võimalik sellest üritusest kõrvale jätta. Väidetavalt ütles kõrgem SS-juht (tõenäoliselt Aumeier ise) väljaõpperügemendi komandör Ahlemannile 19. septembri hommikult, et Klooga vahialuseid ei hakata enam evakueerima, vaid lastakse maha. Ahlemann pani välja üksuse umbes 60-70 eesti väljaõpperügemendi liiget ja mõne saksa alamohvitseri, vahialuste valveks ja laagri ümber piiramiseks. Ahlemann oli mahalaskmiste päeva õhtupoolikul laagris. Hilisematel ülekuulamistel eitas Ahlemann kohalolekut ja igasugust osalust.

Kirjanik Arved Viirlaid¹⁰ meenutas 19. septembri sündmusi mõne aasta eest ajalehes Helsingin Sanomat¹¹ puhkenud poleemikas. Viirlaid saabus 19. septembril Paldiskist äsjamobiliseeritud 15-16 aastaste poistega Kloogale siis, kui tapatalgud olid täies hoos. Viirlaidi väitel protesteeris Döltzini sõjakoolis käinud leitnant Egon Valter raevukalt laagri komandandile inimeste tapmise vastu ja jäi seetõttu pagunitest ja ohvitseri aukraadist ilma. Paar tundi pärast seda vahejuhtumit võtnud Valter soomepoiste toel Klooga sõjaväelaagris võimu enda kätte ja kihutanud Ahlemanni minema. Ise jäid soomepoisid sakslaste taganemist katma. Kirjutisest ei selgu siiski, kas laagris olnud soomepoisid osalesid hukkamispaiga valvamisel või mitte.

Öösel kella 2-3 paiku käskis 287. politseipataljoni 3. kompanii ülem Hendrikson laagri valve maha võtta. Valvuritele teatati evakuatsioonist Saksa tagalasse, kuid enamik põgenes selle peale juba öösel. Hommikuni kohale jäänud umbes 50 meest sõitsid rongiga Järve jaama, sealt edasi Liivale, kus neid lasti kodudesse.

Erinevaid hinnanguid ohvrite arvule

Klooga laagrist pääsenud arst Bužaiski hindas mahalastud juutide arvuks u. 1500, Frieda Schapiro 1500-1700. Erakorralisel komisjonil õnnestus eristada kõigilt hukkamispaikadelt kokku 491 inimese jäänused, neist suudeti eristada 153 mehe ja 31 naise ja 1 imiku laibad. Komisjon mõõnis, et tegelikku hukatute arvu ei ole arstlikul järelevaatusel võimalik selgitada, sest osa laipu oli täielikult ära põlenud. Erakorraline komisjon leidis, arvestades juurdluse tulemusi, et hukatute arv võis ulatuda 1800-2000ni.

Kui enne 500 juudi saatmist Lagedile oli Kloogal 2300 vahialust ja Kloogale jõudis tagasi umbes sama palju, kui lõppkokkuvõttes hukkamisest pääses, võib hukatute arvu

⁹ Dr. R.B. Birn on Kanada justiitsministeeriumi Inimsusevastaste kuritegude ja sõjakuritegude osakonna peajaaloolane. On aastaid uurinud natsikuritegusid endise NL territooriumil, uurinud muuhulgas ka Vaivara süsteemi ja Eesti Julgeolekupolitseid.

¹⁰ Arved Viirlaid oli üks 107-st Soome ohvitserikooli läbinud lipnikust, kes 19. augustil 1944.a. Eestisse naasmise järel saadeti Kloogale, ootama aktiivteenistusse määramist. Paldiskis maabunud soomepoisid (JR 200 võitlejad) allutati saksa ohvitseridele. Vaid I rügement pääses kohe võitlusse Punaarmeeaga.

¹¹ Helsingin Sanomat, 29.11.1998

1800 pidada tõenäoliseks. Juttu on olnud ka 73 eestlasest ja venelasest, kes toodi Tallinna vanglast ja lasti maha, samas ei ole mul õnnestunud leida sellele dokumentaalset kinnitust. Võimalik, et sellise arvamuse tekitasid Lagedi laagrist tagasi toodud juudid.